

ՇԱՐԱՀՅՈՒՄԱԿԱՆ ՁՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՅՈՒ
Գ. ՋԱՀՈՒԿՅԱՆԻ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

ՅՈՒՐԻ ԳԱԲՐԵԼՅԱՆ

Սույն հոդվածում քննարկվում է հնդեվրոպական լեզուներում, մասնավորապես հին հայերենում և կելտերենում շարահյուսական վիճահարույց զուգաբանությունների հարցը, ինչին իր աշխատություններում առանձին անդրադարձել է Գ. Ջահուկյանը: Ներգրավելով համապատասխան լեզվական փաստեր, ինչպես նաև ուսումնասիրության ժամանակակից մեթոդներ, հեղինակը հիմնավորում է VSO շարադասական կադրապարի առավել հնատիպ բնույթի վերաբերյալ Գ. Ջահուկյանի տեսակետը:

Բանալի բառեր – տիպաբանություն, շարադասություն, ընդհանրույթ, նախդիր, հետադրություն, կելտերեն, հին հայերեն, զուգաբանություն, հնդեվրոպական նախալեզու, լեզվաաշխարհագրություն, հնաբանություն, լեզվական տարածք

Արդի համեմատական և տիպաբանական հետազոտություններում կարևոր տեղ է հատկացվում լեզուների շարահյուսական կառուցվածքների ուսումնասիրությանը, եթե նկատի ունենանք, որ ավանդական հնդեվրոպաբանությունն ըստ էության հրաժարվում էր նման քննարկումներից, քանի որ վաղ լեզվական արձանագրություններն այդ հարցում նվազ հնաբավություններ են ընձեռում, իսկ ավելի ուշ փաստերից էլնելով էլ դժվար է ընդհանրական եզրակացություններ կատարել: Խոսքն առաջին հերթին նախադասության շարադասության մասին է: Ընդ որում, եթե նախկինում շարադասությունը ընդամենը բառերի շարահյուսական կապակցության եղանակ էր դիտվում, ապա արդի լեզվաբանությունը գտնում է, որ առանձին բառերից կազմվող նախադասությունն արտահայտում է իրերի և երևույթների տարբերությունը հարաբերություններ, որոնց գիտակցումն ու արտահայտումը բավականաչափ բարդ գործընթացներ են:

Գ. Ջահուկյանը, անդրադառնալով հնդեվրոպական լեզուներում շարահյուսական զուգաբանությունների հարցին, կարծում է, որ շարահյուսական միջոցների համար դժվար չէ որոշակի զուգաբանություններ սահմանել, իսկ շարահյուսական կապակցության եղանակների ու կառուցվածքների համար դժվար է տարբերակել յուրահատուկը

միայն հնդեվրոպական լեզուների համար բնորոշ համընդհանուրից¹: Իր վաղ շրջանի հետազոտություններում նա, հետևելով ավանդական համեմատաբանության դրույթներին, կարծում է, որ հնագույն հայերենը (կամ վաղնջահայերենը) իր մյուս ցեղակիցների նման պահպանել է նախադասության՝ դեռ հնդեվրոպական միասնությունից եկող ազատ շարադասությունը, որն էլ ցեղակից լեզուների համար համընդհանուր է²: Հետագայում նա առաջ է քաշում մեկ այլ տեսակետ, որ ուսումնասիրության նոր մեթոդների գործադրմամբ այնուամենայնիվ կարելի է ցեղակից լեզուների համար առանձնացնել այն յուրահատուկը, որն ունի նաև գուգաբանական արժեք: Ընդ որում այդ բանում նա կարևոր նշանակություն է տալիս հատկապես հնդեվրոպական նախադասության տիպաբանական կադապարի և նրա գլխավոր տարրերի՝ ենթակայի, բայ ստորոգյալի և ուղիղ խնդրի շարադասության տիպերի, հնդեվրոպական նախադասության և բառակապակցության կառուցվածքի առանձնահատկությունների, բարդ բառերի բաղադրիչների շարահյուսական փոխհարաբերության և այլ հարցերի նորովի մեկնաբանությանը: Ջահուկյանի համեմատական ուսումնասիրություններում թեև տիպաբանական փաստարկները միշտ էլ առկա են եղել, սակայն նախադասության շարադասական առանձնահատկությունների քննարկման մեջ դրանք դառնում են առաջնային: Պատճառն այն է, որ միայն պատմահամեմատական մեթոդի գործադրմամբ, օրինակ, հնագույն (կամ վիպասանական) հայերենի և հին գրական հայերենի շարադասական իրողությունների ուղղակի համեմատությունները ընդհանրացման հնարավորություն չեն ընձեռում, քանի որ հնագույն հայերենում՝ ա) ենթակայի և ստորոգյալի շարադասությունը ազատ է՝ պայմանավորված տրամաբանական շեշտի՝ ենթակայի վերհանման և ընդգծման անհրաժեշտությամբ, այլև խոսքի ռիթմով, ինչպես՝ *երկներ երկին, ուստի տացէ քաջն Արտաշէս, կայցին քաջք*, բայց նաև՝ *վիշապազունք գողացան, մինչ դու գնացեր, դու յորս հեծցիս* և այլն, բ) գերակշռում է ածականների նախադաս և գերազանցապես անհամաձայն գործածությունը, ինչպես՝ *զկարմրիկն եղեգնիկ, խարտեաշ պատանեկիկ, հուր հեր, քաջն Արտաշէս* և այլն³:

Վերոհիշյալ խնդիրների լուծման անհրաժեշտությունը Ջահուկյանին հանգեցնում է տիպաբանական լեզվաբանության համապատասխան դրույթների ներգրավմանը: Խոսքն առաջին հերթին ամերիկացի լեզվաբան Ջ. Գրինբերգի նախադասության տիպաբանական կադապարի մասին է, որն ունի միջուկային (կամ պարզ պատմողական նախադասության) SOV (S-ենթական, O-խնդիր, V-թեքվող բայ) կառուց-

¹ Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Եր., 2003, էջ 93:

² Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 229:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 369:

վածքը⁴: Ընդ որում՝ ինչպես Գրինբերգը, այնպես էլ նրա հետևորդները բոլոր լեզուների համար սահմանում են նման վեց կադապարներ (SOV, SVO, VSO, VOS, OSV, OVS) և ենթադրում, որ VSO և SVO կադապարների կողքին հիմնականում գերակայում է SOV շարադասական տիպը, իսկ առավել նվազ գործածությամբ աչքի են ընկնում OVS և OSV կադապարները⁵: Ինչ վերաբերում է SOV կադապարին, ապա ըստ Գրինբերգի՝ այն ցույց է տալիս նախադասության ակտիվ կառուցվածք, որը բնորոշ էր հնդեվրոպական նախալեզվին: Դրանից ելնելով՝ նա սահմանում է այն ընդհանրությունը, որ նախդրավոր լեզուներում սեռականը գրեթե միշտ հետևում է կառավարող բառին, իսկ հետադրավոր լեզուներում միշտ նախորդում է դրան: Այդպիսով նա տարբերում է երկու տիպ՝ նախադիր/ուղղական-սեռական (Pr/NG) և հետադիր/սեռական-ուղղական և հետադիր/ուղղական-սեռական (Po/NG): Բացի այդ, նա կարևոր է համարում ածական-գոյական(AN) և գոյական-ածական(NA) շարադասական տիպերի առանձնացումը: Վերջին կազմությունների համար նշենք, որ հնդեվրոպաբանության մեջ վաղուց գոյություն ունի այն տեսակետը, թե նախահնդեվրոպական շրջանում համապատասխան քերականական կարգերի բացակայության պատճառով համաձայնեցումը գործել է միայն անվանական խմբերում, քանի որ ժամանակակից լեզուներում անվանական խմբերի բաղադրիչները սերտ շարահյուսական ամբողջություն են: Այդպիսով ապացուցվում է, որ գոյականի և նրա ածականական որոշի միջև գոյություն է ունեցել նման սերտ կապ, որին հանգամանորեն անդրադարձել է ֆրանսիացի Լ. Տենիերը՝ AN շարադասական կադապարը համարելով կենտրոնաձիգ, իսկ NA-ն՝ կենտրոնախույս⁶:

Գրինբերգն իր վաղ շրջանի տիպաբանական դասակարգումներում հին հայերենի շարահյուսական տիպին չի անդրադարձել, իսկ ժամանակակից հայերենի համար սահմանում է SOV/Po/GN/AN/NRel շարահյուսական կադապարը⁷: Ընդ որում՝ նա չի ճշգրտում, թե արևելախաչերեն և արևմտախաչերեն տարբերակներից որին է այն բնորոշ համարում: Բացի այդ, ինչպես տեսնում ենք, այստեղ ներկայացված է նաև NRel (անուն+հարաբերական կառույց) կադապարն այն հիմնավորմամբ, որ այն լեզուներում, որտեղ հարաբերական կառույցը կամ նախադասությունը հաջորդում է կառավարող գոյականին, ունենում ենք նաև այդ գոյականին հաջորդող ածականներ կամ սեռական հոլովի ձևափոխակներ: Նկատենք, որ NRel կադապարն արդեն հին հայերենի համար սահմանել է ամերիկացի լեզվաբան Պ. Ֆրիդրիխը, որը հայերե-

⁴ Տե՛ս **Greenberg J.**, Language universals, The Hague, 1974, էջ 48-52:

⁵ Տե՛ս **Tomlin R.**, Basic word order, London-Wolfeboro, 1989, էջ 75:

⁶ Տե՛ս **Tesnière L.**, Elements de syntaxe structural, Paris, 1959, էջ 64:

⁷ Տե՛ս **Greenberg J.**, Language universals: With special reference to feature hierchies, Janua linguoarium, 1966, էջ 78:

նի այս շրջանին բնորոշ է համարում նաև Adj+N/n+adj, gen+n/N+Gen, vso/SVO կաղապարները և Prep (նախդիր) բաղադրիչը⁸: Այստեղ մեծատառերով նշված են առավել գործառական, իսկ փոքրատառերով՝ նվազ գործառական հաճախականությամբ բնութագրվող կաղապարները: Դրանցից համապատասխանաբար հետևում է, որ հին հայերենում թեև երբեմն հանդիպում է նախադասության VSO կաղապարը, սակայն գերակայող է SVO-ն, իսկ ածական (հատկանիշ)+գոյական (անուն) կամ հակառակ շարադասության համար գերակայող է Adj+N-ն: Նշենք նաև, որ մի շարք տիպաբան-լեզվաբաններ (Ս. Հոկինս, Վ. Լեհման, Վ. Սկալիչկա, Թ. Վենեման և այլք) Գրիներգի եռանդամ շարահյուսական կաղապարի փոխարեն քննարկում են Բ. Դելբրյուկի սահմանած VO և OV երկանդամ կազմությունները⁹, ելնելով այն բանից, որ նախադասության ընդհանուր կաղապարի համար կարևոր է հիմնականում ստորոգյալի և համապատասխան խնդրի փոխհարաբերությունը, իսկ ենթական կայուն-անփոփոխ բաղադրիչ է թե իմաստի և թե գործառույթի տեսակետից: Ընդ որում՝ VO-ն, որտեղ խնդիրը բայի (ստորոգյալի) բնորոշման ցուցիչն է համարվում, դիտարկվում է որպես առաջընթաց հաջորդականություն, իսկ OV-ն՝ հետընթաց: Վ. Լեհմանի կարծիքով՝ հնդեվրոպական լեզվին բնորոշ է եղել OV (SOV) տիպը, որը հետագայում հետնորդ լեզուների մեծ մասում վերածվել է VO (SVO)-ի: Բացի այդ, համապատասխան փաստերի օգնությամբ նա ցույց է տալիս, որ VO կաղապարը ենթադրում է NA հաջորդականություն, որտեղ նկատի է առնվում նաև NG կազմության առկայություն (տարբեր խնդիրների ու կապերի իրացմամբ), իսկ OV-ի դեպքում՝ բային նախորդող խնդիր կամ AN, GN հաջորդականություն¹⁰: Թ. Վենեմանն իր հերթին առաջարկում է մեկ այլ շարահյուսական կաղապար՝ V կայուն և X փոփոխական բաղադրիչների առկայությամբ, որտեղ X-ը ներկայացնում է խնդրի իրացման տարբեր հնարավորությունների ամբողջությունը¹¹: Այս կաղապարը, սակայն, հիմնականում կիրառելի է այն լեզուներում, որոնք ունեն, այսպես կոչված, բայակենտրոն շարահյուսական կառուցվածք, ինչպիսին, օրինակ, գերմաներենն է:

Այսպիսով, ելնելով վերոհիշյալ տիպաբանական կաղապարներից՝ Ջահուկյանը փորձել է ճշտել հնագույն հայերենին բնորոշ շարադասական այն կաղապարը, որը հնարավորություն կընձեռի գաղափար կազմելու հնդեվրոպական շարահյուսության բնագավառի երևույթների

⁸ Տե՛ս **Friedrich P.**, Proto-Indo-European syntax, Journal of Indo-European studies, 1975, N1, Butte, Montana, էջ 58-59:

⁹ Տե՛ս **Delbrück B.**, Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen, Vol.3, Strassburg, 1900, էջ 76:

¹⁰ Տե՛ս **Lehmann W.**, Proto-Indo-European Syntax, University of Texas press., Austin, 1974, էջ 30-55:

¹¹ Տե՛ս **Vennemann Th.**, Typology, universals, and change of language, Historical Syntax, Berlin, 1986, 593-612:

տարածքային բաշխման և զուգաբանությունների սահմանման մասին: Նա կասկածներ է հայտնում, որ SOV շարադասական կադապարը կարելի է բնութագրական համարել հայերենի թե՛ հին և թե՛ նոր փուլերին, ինչպես պնդում են մի շարք լեզվաբաններ: Նրանց կարծիքով՝ հին հայերենի շարադասությունը թեև համեմատաբար ազատ է եղել, սակայն նկատելի են նաև կայունացման միտումներ, իսկ գրաբարում բավականաչափ տարածված էին VSO կառույցը և ընդհանրապես ստորոգյալի նախադաս գործածությունը: Ջահուկյանը գտնում է, որ եթե Աստվածաշնչի պարագայում այս շարադասությունը կարելի է բացատրել որպես սեմական ազդեցության հետևանք և որոշ այլ դեպքերում այն մեկնաբանել որպես Աստվածաշնչի ազդեցություն, ապա կան դեպքեր, երբ երկու ենթադրություններն էլ բացառվում են: Վերջինս վերաբերում է մասնավորապես վերոհիշյալ վիպասանական հատվածներին, որտեղ գուցե որոշ դեպքերում առկա են բանաստեղծական խոսքի ձևավորման հանգամանքներով պայմանավորված շարադասական կառույցներ, սակայն հիմնականում նման շարադասություն ունենք սովորական ասույթներում: Որպես օրինակ Ջահուկյանը բերում է ինչպես *Երկներ երկին, երկներ երկիր...* հայտնի հատվածը, այնպես էլ առանձին նախադասություններ, ինչպես՝ *Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս...*, կամ՝ *Տենչայ Սաթենիկ տիկին տենչանս...* և այլն: Ստորոգյալի նախադաս գործածություն նա գտնում է նաև հայ մատենագիրներից շատերի երկերում (Կորյուն, Բուզանդ, Ագաթանգեղոս, Խորենացի և այլն)¹²:

Գ. Ջահուկյանի դիտարկմամբ՝ այս երևույթը կարելի է համարել հնդեվրոպաբանության համար կարևոր հայ-կելտական զուգաբանություն, քանի որ հին կելտական վկայություններում ևս ունենք նման շարադասական կադապար: Այս առումով նշենք, որ համեմատաբանները վաղուց են նկատել, որ, այսպես կոչված, կղզային կելտական լեզուները, մասնավորապես իռլանդերենը և վալիսերենն ունեն հնդեվրոպական լեզուների, հատկապես նրանց հին վիճակների համար ոչ սովորական VSO շարահյուսական կառուցվածք: Ընդ որում՝ նման շարադասությունն առավել հաճախ հանդիպում է հին իռլանդական տեքստերում:

Այս փաստի վերաբերյալ հնդեվրոպաբանության մեջ գոյություն ունի երկու մոտեցում մի դեպքում այն համարվում է շատ հին կառույց, որը չի պահպանվել մյուս ցեղակից լեզուներում, իսկ մեկ այլ դեպքում դիտվում է որպես ենթաշերտի (մասնավորապես՝ հյուսիսաֆրիկյան) ազդեցություն¹³: Փորձեր են արվել նաև զուգահեռներ տեսնել հին իռլանդերենի և իսթերենի շարահյուսական յուրահատկություններում, որտեղ քննարկվող երևույթի առավել հնատիպ բնույթի վերաբերյալ հիմնական վարկածն այն է, որ հին իռլանդերենն ու իսթերենը հնդեվ-

¹² Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, 2003, էջ 97;

¹³ Տե՛ս Indogermanisch und Keltisch, Wiesbaden, 1987, էջ 204:

րոպական լեզվական տարածքում գրավելով եզրային դիրք՝ այդպիսով պահպանել են հնագույն լեզվավիճակի հնատիպ կառույցները: Տվյալ դեպքում գործադրվում է արեալային կամ տարածքային լեզվաբանության այն դրույթը, որ հնաբանությունները հիմնականում տարածված են ընդհանուր լեզվատարածքի եզրային գոտիներում, իսկ կենտրոնական տարածքներին բնորոշ են նորաբանությունները: Այսպիսով, եթե ելնում ենք հնդեվրոպական լեզուների եվրոպական ծագման ավանդական տեսությունից, ապա թե՛ կելտական և թե՛ հայկական լեզվատարածքները հայտնվում են հիշյալ գոտիներում: Նման մեկնաբանություն է ներկայացնում նաև Ջահուկյանը՝ վերոհիշյալ հայ-կելտական գուգաբանությունը համարելով վաղ հնդեվրոպական հնատիպ կազմություն: Այս առումով նա քննարկում է նաև բայանուն + էական բայ կառույցը հին հայերենում և հին իռլանդերենում, քանի որ այն ևս ինդրահարույց է համեմատաբանների համար: Ընդ որում՝ այստեղ կրկին երկու հիմնական մոտեցումներ են՝ հնատիպության տեսակետ և ենթաշերտի ազդեցության վարկած: Ջահուկյանը փորձել է այդպիսի կառույցներ ցույց տալ նաև գրաբարում, ինչպես՝ *Լինի յայն ժամու եկք անձրև - Սյն ժամանակ անձրև էր* գալիս կամ՝ *Չնեստոր ոչ խաբեաց խօշին, թեպեսու յունայ էր* – Նեստորին խշխշոցը չխաբեց, թեև խմած էր: Ընդհանուր առմամբ, նա գրաբարին բնորոշ է համարում ոչ միայն բայանունների և *լինիմ* բայի, այլև բայանունների և *ածեմ, բերեմ* ու այլ բայերի գործածությունը համապատասխան միահիմք դիմավոր բայերի փոխարեն և *լինիմ*-ի կիրառությունը՝ այլ հարադիր կառույցների հետ: Ընդ որում՝ դեռ գրաբարից եկող նման կառույցներ կարելի է տեսնել նաև թե՛ ժամանակակից գրական լեզվում, թե՛ բարբառներում: Որպես համապատասխան ձևեր նա նշում է *ի գոյ ածեմ*– գոյացուցանեմ, *ծաղր առնեմ* – ծաղրեմ, *խորհուրդ ընդ իս բերեմ* – խորհրդակցեմ և այլ կառույցներ¹⁴: Տիպաբանական լեզվաբանության տեսակետից կարևոր ենք համարում Ջահուկյանի վերոհիշյալ այն դիտարկումը, որ հնագույն հայերենում գերակշռում է ածականների նախադաս և հիմնականում անհամաձայն գործածությունը: Ընդհանրապես ածական+գոյական կամ հակառակ շարադասությունը կարելի է դիտարկել որպես նախադասության նվազագույն կաղապար, որի հետագա ծավալումը (հատկապես ստորոգման միջոցով) հանգեցնում է լիարժեք կազմությունների ձևավորմանը: Ինչպես *դեղին տերև* կապակցությունը նախադասության նվազագույն կաղապարի հիմքն է, իսկ *տերևը դեղին* է կազմությունն արդեն ունի նախադասության արժեք: Այստեղ բացատրության կարիք ունի միայն այն, որ նախադասությունն առավելապես կազմվում է բայ-ստորոգյալի միջոցով, իսկ վերոհիշյալ կաղապարում ունենք հիմնականում ածական բաղադրիչ: Այս առումով նշենք, որ ար-

¹⁴ Տե՛ս **Գ. Ջահուկյան**, Շարահյուսական ուսումնասիրություններ, Եր., 2003, էջ 98:

դի լեզվաբանությունը բայերը ևս համարում է հատկանիշ ցույց տվող բառեր, և ի տարբերություն ածականների, որոնք ցույց են տալիս առարկայի անփոփոխ հատկանիշ, բայերը ցույց են տալիս առարկայի փոփոխվող հատկանիշ ժամանակի մեջ¹⁵: Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ նվազագույն շարահյուսական կաղապարները հնդեվրոպական լեզուներում երկուսն են՝ A+S և S+A¹⁶: Կախված այն բանից, թե կոնկրետ հանրույթին բնորոշ լեզվամտածողությամբ տվյալ կազմություններից որն է առաջնային դիտվում, ձևավորվում է նաև համապատասխան շարահյուսական կառուցվածքը: Այսինքն, եթե այդ առումով առաջնային է դիտվում առարկան՝ արտահայտված S+A հաջորդականությամբ, ապա պարզ նախադասությունն ունենում է SVO կաղապարը, իսկ եթե առաջնային է դիտվում հատկանիշը՝ A+S հաջորդականությամբ, ապա՝ VSO-ն (որոշ դեպքերում SVO-ն): Ասվածը համահունչ է Վ. Լեհմանի այն ձևակերպումը, որ վաղ հնդեվրոպական VO շարադասական կաղապարը ենթադրում է նաև NA, իսկ OV-ն՝ AN հաջորդականություն: Այստեղից էլ կարող ենք ենթադրել, որ հնագույն հայերենում գերակայել է A+S նվազագույն կաղապարը, եթե նկատենք VSO կառուցվածքի ավելի հնատիպ բնույթի վերաբերյալ Ջահուկյանի տեսակետը: Հետևաբար կարելի է եզրակացնել, որ այդ շրջանում հայերենի լեզվամտածողությամբ առաջնային է դիտվել առարկայի հատկանիշը, իսկ ժամանակակից հայերենում, քանի որ առավելապես ունենք SVO կառույցը, ինչը պնդում են նաև շատերը, առաջնային է հենց առարկան: Այս առումով նշենք, որ, Ջահուկյանի դիտարկմամբ, ժամանակակից հայերենի SVO բնութագրական կաղապարը ուղիղ խնդիր անդամի տրամաբանական շեշտի առկայության առումով վերածվում է SOV-ի¹⁷: Արդի լեզվավիճակներից ելնելով, սակայն, վերը նշվածը թեև հետաքրքիր, բայց առայժմ վարկածային բնույթ ունի, քանի դեռ այս ուղղությամբ չեն կատարվել առավել հանգամանալից ուսումնասիրություններ:

Բացի այդ, ժամանակակից հոգելեզվաբանական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ լեզվի յուրացման գործընթացում մանկահասակ երեխաների շրջանում, օրինակ, առարկայի ու հատկանիշի գիտակցումը համաժամանակյա բնույթ ունի, և նա թե՛ S+A, թե՛ A+S կառույցները, ինչպես նաև շարահյուսական SVO, VOS կազմությունները կարող է հավասարապես գործածել¹⁸:

Մեր կարծիքով՝ լեզվական ձևերի պատմական զարգացման և երեխայի կողմից լեզվի յուրացման գործընթացները տարբեր են, քանի որ առաջին դեպքում ելակետային է մարդու լեզվաունակությունը, իսկ

¹⁵ Տե՛ս **Յու. Գաբրիելյան**, Գերմաներեն լեզվի տիպաբանություն, Եր., 2015, էջ 85-86:

¹⁶ Այստեղ N-ի փոխարեն S-ի գործածությամբ ընդգծվում է վերջինիս բացառապես գոյական լինելու հանգամանքը:

¹⁷ Տե՛ս **Джаукян Г. Б.**, Общее и армянское языкознание, Ер., 1978, էջ 64:

¹⁸ Տե՛ս **Pinker S.**, Wörter und Regeln. Die Natur der Sprache, Heidelberg-Berlin, 2000, էջ 112:

երկրորդում՝ լեզվի կուտակիչ գործառույթը¹⁹:

Հին հայերենի, ինչպես նաև ժամանակակից արևելահայերենի և արևմտահայերենի շարահյուսական կառուցվածքների տիպաբանական յուրահատկություններին անդրադարձել է ավստրիացի հայագետ Յ. Տրագուտը, որը միաժամանակ համադրել է հայերենի հիշյալ երեք տարբերակների համապատասխան փաստերը²⁰: Արդյունքում նա եզրակացրել է, որ թեքական ձևաբանական կառուցվածք ունեցող հին հայերենի SVO շարահյուսական կաղապարը արդի կցական տիպի հայերենում վերածվել է SOV-ի, նույն կերպ՝ հին հայերենի N+GEN կառույցի դիմաց ունենք GEN+N, նախդիրի (Prep.) դիմաց՝ հետադրություն (Po), իսկ Adj+N և N+Rel կաղապարները թե՛ հին և թե՛ ժամանակակից հայերենում չեն տարբերվում²¹: Թեև հին հայերենի հիշյալ VSO կառույցի վերաբերյալ լեզվաբանն առանձին տեսակետ չի հայտնում, սակայն կարևոր ենք համարում նրա կողմից լեզվի տարածամանակյա փոփոխությունների ձևաբանական և շարահյուսական տիպերի փոխադարձ կապի մեջ քննությունը: Այդուհանդերձ, հայերենի SOV կաղապարի ձևավորման հարցում մենք ընդունում Գ. Ջահուկյանի վերոհիշյալ տեսակետը: Իսկ այն, որ առավել հաճախ գործածվող SVO և SOV կաղապարներում ենթական նախադաս դիրքում է, ելնելով լեզվական հաղորդակցության սկզբունքից՝ կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ նախադասության թեման (հիմնականում ենթական) համարյա միշտ նախորդում է ռեմային: Ընդհանուր առմամբ, հայերենի (թե՛ հին և թե՛ նոր) շարահյուսական կառուցվածքի տիպաբանական կաղապարների սահմանումը ինչպես Յ. Տրագուտի, այնպես էլ բազմաթիվ այլ լեզվաբանների կարծիքով՝ բավականաչափ բարդ խնդիր է այս լեզվի խառը տիպաբանական բնույթի պատճառով: Մինչդեռ, ելնելով Գ. Ջահուկյանի վերը ներկայացված վերլուծություններից, կարելի է եզրակացնել, որ լեզվական փաստերի համապատասխան մեթոդների գործադրմամբ թերևս հնարավոր կլինի բացահայտել տվյալ լեզվում գերակայող տիպաբանական կառույցների էությունը և ճիշտ գնահատել նվազ գործառական հաճախականությամբ բնութագրվող կաղապարների բնույթը: Այս առումով նշենք, որ հին հայերենի VSO կազմության հնատիպ բնույթի վերաբերյալ տեսակետ մենք հայտնել ենք՝ հիմք ընդունելով, այսպես կոչված, բնական լեզվաբանության դրույթները²²: Ինչ վերաբերում է հայերենի խառը տիպաբանական բնույթին, ապա, որքան մեզ հայտնի է, իրականում մաքուր թեքական, մաքուր կցական կամ մաքուր անջատական լեզուներ գոյություն չունեն, և խոսք կարող է լինել

¹⁹ Տե՛ս **Յու. Գաբրիելյան**, Լեզու, լեզուներ և ժողովուրդներ, Եր., 2019, էջ 60-61:

²⁰ Տե՛ս **Tragut J.**, Armenisch - ein morphosyntaktisches Profil in diachroner Sicht, Grazer Linguistischen Studien, 45, 1996:

²¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 87:

²² Տե՛ս **Յու. Գաբրիելյան**, Հայերենը և նախահնդեվրոպական լեզուն, Եր., 2001, էջ 178-183:

միայն լեզվի զարգացման տվյալ փուլում դրանցից որևէ մեկի գերակայության մասին:

Ի մի բերելով քննարկվող խնդրի վերաբերյալ ինչպես Գ. Ջահուկյանի, այնպես էլ մյուս լեզվաբանների տեսակետները՝ կարող ենք արձանագրել, որ ա) լեզվի շարահյուսական կառուցվածքի փոփոխությունը ժամանակի ընթացքում պետք է դիտել որպես պարտադիր գործընթաց՝ պայմանավորված հանրույթի մտածողության փոփոխությամբ: Բ) Հիշյալ փոփոխությունն առաջին հերթին արտացոլվում է նվազագույն շարահյուսական կաղապարում (A+S կամ S+A), որն ըստ էության պետք է դիտել որպես լեզվի ձևաբանական տիպի փոփոխություն (հայերենի դեպքում անցում թեքական տիպից կցականի): Գ) Ինչպես ձևաբանական, այնպես էլ շարահյուսական նոր կազմությունների կողքին լեզուները, թեև նվազ գործառական հաճախականությամբ, պահպանում են նաև հնատիպ կառույցներ, որոնք միասին բնութագրում են դրանց տարածամասկյա փոփոխությունների ընթացքն ու արդյունքները:

ЮРИЙ ГАБРИЕЛЯН – *Вопрос синтаксических изоглосс в сравнительных исследованиях Г. Джаукяна.* – В статье анализируется теория Г. Джаукяна относительно синтаксических изоглосс между индоевропейскими языками и, в частности, между древнеармянским и кельтским. В своих работах ученый выдвигает гипотезу об архаичности синтаксической модели VSO в упомянутых языках, что воспринимается в индоевропеистике неоднозначно. Автор статьи, исходя из анализа соответствующих языковых фактов и на основе собственных исследований, поддерживает мнение Г. Джаукяна по названному вопросу.

Ключевые слова: *типология, порядок слов, универсалия, предлог, послелог, кельтский, древнеармянский, изоглосса, индоевропейский праязык, лингвогеография, архаизм, языковая область*

YURI GABRIELIAN – *The Problem of Syntactic Isoglosses in G. Jahukyan's Comparative Studies.* – The paper examines G. Jahukyan's viewpoint on syntactic isoglosses among the Indo-European languages and particularly between Armenian and the Celtic languages. In his studies, the scientist puts forward the hypothesis of the VSO typological sample as being more archaic, which, however, is not definitely evaluated in Indo-European linguistics. The author of this paper confirms G. Jahukyan's viewpoint on the above-discussed matter with the help of careful examination of appropriate facts and also the results of his researches.

Key words: *linguistic typology, word order, universals, preposition, postposition, Celtic language, Old Armenian, isogloss, Proto-Indoeuropean, areal linguistics, archaic words, language area*